

Podivná svoboda

Přijetí a aplikace zákona o ochranném dohledu v kontextu trestněprávní politiky normalizačního režimu¹

JAROSLAV PAŽOUT

Zdánlivě apolitický zákon č. 44/1973 Sb. měl sloužit k ochraně společnosti před recidivisty, dalšími „asociálními živly“ a k jejich nápravě. Na jeho základě mohl být propuštěnému z výkonu trestu výrazně omezen život – až na tři roky. Od počátku 80. let byla ochrannému dohledu podrobena též řada osob, které se za mřížemi ocitly z politických důvodů či pro své nonkonformní kulturní a jiné aktivity.

Perlustrace účastníků demonstrace k dvacátému výročí okupace Československa vojsky Varšavské smlouvy, 21. srpna 1988
Foto: ČTK/Petr Merta, Stanislav Peška

Zákon o ochranném dohledu stál doposud i u historické obce spíše na okraji zájmu, ve stínu jiných forem represí. Na počátku letošního roku se mu nicméně dostalo nečekané publicity související s medializací informace, že zmocněnkyně vlády pro lidská práva a kandidátka na funkci veřejné ochránčynie práv Helena Válková publikovala v roce 1979 jako pracovnice Výzkumného ústavu

kriminologického při Generální prokuratuře Československé socialistické republiky článek věnovaný problematice ochranného dohledu, jenž spolumyslnoval její kolega z ústavu, jeden ze symbolů justiční zvůle padesátých let, Josef Urválek.² Poměrně bouřlivou diskuzi de facto ukončily na počátku jara aktuálnější problémy, především eskalující šíření nového typu koronaviru a s ním spojená omezení hos-

podářského, kulturního i veřejného života. Je třeba doufat, že obdobně nedopadne připravované odškodnění osob odsouzených z politických důvodů, které byly ochrannému dohledu vystaveny.³ I z toho důvodu není od věci se alespoň stručně seznámit s tím, za jakých společensko-politických okolností byl zákon o ochranném dohledu přijat, co bylo jeho náplní a jakým způsobem byl aplikován.

- 1 Text vychází ze studie PAŽOUT, Jaroslav: Ochrana společnosti nebo vnitřní vyhnanství? Zákon o ochranném dohledu č. 44/1973 Sb. z 25. dubna 1973 a jeho využití proti odpůrcům režimu. In: *Paginae historiae. Sborník Národního archivu*, 2016, roč. 24, č. 2, s. 229–272.
- 2 URVÁLEK, Josef - VÁLKOVÁ, Helena: Některé poznatky z výzkumu ochranného dohledu v souvislosti s prokurátorským dozorem. *Prokuratura*, 1979, roč. 10, č. 1, s. 25–40.
- 3 K tomu viz mj. zpráva z 21. ledna 2020 – Rada vlády pro lidská práva schválila podnět k odškodnění osob odsouzených k ochrannému dohledu a projednala plnění svých priorit – <https://www.vlada.cz/cz/ppov/zmocnenkyne-vlady-pro-lidska-prava/aktuality/rada-vlady-pro-lidska-prava-schvalila-podnet-k-odsodneni-osob-odsouzenych-k-ochrannemu-dohledu-a-projednala-plneni-svych-priorit-179184/> (citováno k 26. 10. 2020).

Přípravu uvedeného zákona je třeba sledovat v širších souvislostech proměny trestněprávní politiky a obecně právního řádu Československa na konci 60. a na počátku 70. let. Nastupující normalizační moc považovala za nutné odstranit všechny liberální prvky včleněné do právního řádu ve druhé polovině 60. let, které podle ní vedly nejenom k aktivizaci „antisocialistických“ a „protisovětských“ sil, ale i k nárůstu obecné kriminality. Za jednu z hlavních příčin tohoto vývoje byly označovány negativní důsledky „krizových let“ 1968/1969, zejména „ochromení činnosti mocenských orgánů státu“. Vliv však měly i některé *nesprávné názory z období šedesátých let, především pak subjektivní představy o samočinném zanikání kriminality, podceňování třídního obsahu socialistické zákonnosti a represivního charakteru činnosti orgánů trestního řízení a v neposlední řadě i přílišné přecenění významu výchovného působení.*⁴

První vlna utužování trestněprávních předpisů proběhla ještě ve druhé polovině roku 1969. V reakci na protestní demonstrace u příležitosti prvního výročí okupace Československa bylo přijato „Zákonné opatření předsednictva Federálního shromáždění o některých přechodných opatřeních nutných k upevnění a ochraně veřejného pořádku č. 99/1969 Sb.“ z 22. srpna 1969. Krátce před skončením jeho platnosti (31. prosince 1969) byly 18. prosince 1969 novelizovány trestní zákon a trestní řád a přijat zákon o přečinech č. 150/1969 Sb. Sami nejvyšší justiční činitelé přitom přiznávali řadu nedokonalostí obsažených v tomto tzv. justičním balíčku, jež ale považovali za nutnou daň mimořádnosti situace, za jaké vznikal.

Příprava a přijetí zákona

Od počátku 70. let byly připravovány další legislativní změny v oblasti

trestního práva, vedle zmíněného zákona o ochranném dohledu též novelizace trestního zákona a trestního řádu a zákony o přečinech a o výkonu trestu odnětí svobody. Přípravou zákona o ochranném dohledu (zpočátku se používal též termín správní dohled) pověřila legislativní rada vlády Ministerstvo spravedlnosti České socialistické republiky (federální ministerstvo spravedlnosti neexistovalo). První pracovní návrh jeho zásad, připravený tímto ministerstvem ve spolupráci se zainteresovanými resorty, byl předložen k připomínkovému řízení v září 1970. Poté byla ale vyhotovena verze, se kterou vyjádřily zásadní nesouhlas resorty prokuratury a především vnitř. V ní totiž došlo – podle Federálního ministerstva vnitř (FMV) „pod rouškou operativnosti“ – k přenesení řady povinností ze strany soudů na Veřejnou bezpečnost, která měla mj. zajišťovat ubytování a zaměstnání propuštěných vězňů. Bylo tedy rozhodnuto o vytvoření nové verze zásad zákonné úpravy, jež by připomínky vedení prokuratury a vnitř zohlednila. V průběhu meziresortního jednání se dílčím způsobem měnily jednotlivé body zákona, mj. ve vymezení obligatornosti a fakultativnosti ukládání ochranného dohledu. Ještě v průběhu roku 1971 např. převládal názor, že by mělo být možno uložit ochranný dohled i mladistvým pachatelům, což se nakonec neprosadilo. Ministerstvo spravedlnosti ČSR rovněž nebylo příznivě nakloněno tomu, aby mohla o předčasné ukončení ochranného dohledu požádat osoba, jež mu byla podrobena. Hrozilo prý nebezpečí hromadného podávání těchto žádostí, které by zatížily soudy. (V praxi pak skutečně nezřídka docházelo k pozdnímu rozhodování o žádostech o předčasné ukončení ochranného dohledu.)

Rozdílné představy Ministerstva spravedlnosti ČSR a Federálního mi-

Ján Pješčák, 1988

Foto: ČTK

nisterstva vnitř o podobě zákona vyplývají i z požadavku vysloveného na operativní poradě vedení FMV konané 31. ledna 1971. V informaci k návrhu zásad zákonné úpravy ochranného dohledu předložené náměstkem ministra vnitř ČSSR Jánem Pješčákem byla kritizována skutečnost, že navrhovaný systém ochranného dohledu nepůsobí bezprostředně po nabytí účinnosti právní normy, že nepostihne preventivně všechny nebezpečné recidivisty, u nichž by to bylo žádoucí, nýbrž pouze ty, kteří budou trestně stíháni pro novou trestnou činnost. Tyto nedostatky měli údajně shodně kritizovat okresní náčelníci Veřejné bezpečnosti během doškolovacího kurzu, kteří se předtím účastnili internátního kurzu v Sovětském svazu.

Informace dále upozorňovala na zkušenosti ze socialistických zemí, zejména ze Sovětského svazu a Německé demokratické republiky, kde existovala možnost uložit ochranný dohled též recidivistům, kteří sice nebyli aktuálně trestně stíháni, nicméně svým chováním ohrožovali veřejný pořádek a bezpečnost. Jako

4 Viz rozhovor s generálním prokurátorem ČSR Oldřichem Dolejším pro *Rudé právo* s titulkem Prosazovat zájmy dělnické třídy. *Rudé právo*, 18. 6. 1971, s. 3. Tučně byla část textu zvýrazněna v článku.

optimální se tak jevílo, aby v Československu získaly soudy možnost rozhodovat samostatně (nikoli tedy pouze v rozsudku, jenž vynesly za trestnou činnost, tedy odděleně od vlastní trestněprávní kauzy) na návrh prokurátora nebo orgánu Veřejné bezpečnosti o uvalení ochranného dohledu na recidivisty, u nichž vzhledem ke způsobu života (změněnám místa pobytu, pochybným stykům se „závadovými“ osobami, vyhýbání se práci atd.) nebo k chování ve výkonu trestu panovala odůvodněná obava, že budou dále páchat trestnou činnost nebo se soustavně dopouštět porušování veřejného pořádku a pravidel socialistického soužití.⁵

Předsednictvo Ústředního výboru Komunistické strany Československa (ÚV KSČ) se na své schůzi 8. října 1971, na níž projednávalo zprávu o stavu kriminality a činnosti orgánů činných v trestním řízení v roce 1970, vyslovilo pro odstranění zbytků „liberalistických“ přístupů, které se prý ještě v jednotlivých případech postihu recidivistů objevovaly. Soudy měly v plné šíři využít trestní sazby zejména na nenapravitelných recidivistů a izolovat je tak na určitou dobu od společnosti. Ke zvýšení účinnosti všech opatření se pak jevílo jako potřebné zavést dohled nad některými kategoriemi recidivujících pachatelů trestných činů. Zároveň bylo nutné vybudovat ucelený systém postpenitenciární péče, doposud nesystematické a nesoustředěné, tudíž nepřiliš

účinné. Nezbytné bylo posílit působení výkonu trestu odnětí svobody, odstranění nepříznivých životních podmínek a terapie psychických odchylek propuštěných trestaných osob. Předsedům federální a republikových vlád uložilo předsednictvo zabezpečit, aby byla přijata opatření, jež by vedla k důslednému řešení problému kriminality a jejího omezování. Místopředseda federální vlády Karol Laco měl ve spolupráci s generálním prokurátorem ČSSR Jánem Feješem a orgány činnými v trestním řízení zpracovat a předložit do konce ledna 1972 zásady novely trestního zákona a trestního řádu.⁶ Krátce nato, 27. října 1971, přijala obdobné usnesení vláda ČSSR, která rovněž projednávala zprávu o stavu kriminality a činnosti orgánů trestního řízení v roce 1970 a dále zprávu o používání mimosoudních forem postihu protispolečenského jednání v ekonomické oblasti.⁷

Po skončení připomínkového řízení projednávalo předsednictvo ÚV KSČ na svém zasedání 30. října 1972 již v paragrafovaném znění návrh zákona o ochranném dohledu a dalších úprav trestních předpisů a s připomínkami je schválilo.⁸ Tento soubor pak o více než půl roku později projednálo Federální shromáždění ČSSR. Místopředseda federální vlády Karol Laco na společné schůzi obou sněmoven 25. dubna 1973 označil navrhovaný zákon za nejdůležitější z předkládaných úprav trestních

předpisů. Očekával od něj, že se stane účinným prostředkem boje proti kriminalitě a ochrany socialistické společnosti a jejích členů před pachateli trestných činů, kteří opakovaně porušují a nerespektují platné právní normy.

Upozornil na skutečnost, že slabina dosavadní praxe péče národních výborů (především sociálních kurátorů a komisí nápravněvýchovné činnosti) o osoby propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody spočívala v zásadě dobrovolnosti z jejich strany. Ochranný dohled byl koncipován jako jedno z ochranných opatření, mezi které patřila mj. ochranná léčba, podle Laca se tedy nejednalo o trest. Nicméně připustil, že jde o určitý zásah do občanských práv, přičemž zmínil především povinnost strpět vstup příslušníků VB do obydlí občanů podrobených ochrannému dohledu.⁹

Zákon byl v důvodové zprávě k jeho vládnímu návrhu označen jako první článek uceleného systému postpenitenciární péče, s jehož postupným rozvíjením se počítalo. Měl řešit nejaktuálnější problémy v této oblasti, přičemž realizace jiných opatření sledujících posílení výchovné a sociální péče byla podle zprávy do jisté míry závislá na materiálních podmínkách společnosti. Ve zprávě byly též vyčísleny předpokládané náklady spojené s přijetím nového zákona. Počítalo se s nutností zvýšit počet funkčních míst zhruba o jednoho pracovníka na

5 K této fázi přípravy zákona viz především *Archiv bezpečnostních složek* (dále jen ABS), f. A 2/3 (Sekretariát ministra vnitra III. díl), inv. j. 1176, Návrh zásad zákonné úpravy ochranného dohledu, a tamtéž, f. A 2/4 (Sekretariát ministra vnitra IV. díl), inv. j. 232, Návrh zákona o správním dohledu (ochranném dohledu), podklady pro vypracování zákona, zásady jednotného výkonu ochranného dohledu, prováděcí předpisy k ochrannému dohledu. Dále viz DIMUN, Petr: Prokurátorský dohled: Komunistické vnitro požadovalo možnost uvalit jej i preventivně. *Česká justice*, 14. 1. 2020 - viz <https://www.ceska-justice.cz/2020/01/prokuratorsky-dohled-komunisticke-vnitro-pozadovalo-moznost-uvalit-jej-i-preventivne/> (citováno k 26. 10. 2020).

6 *Národní archiv* (dále jen NA), f. KSČ - Ústřední výbor (dále jen KSČ-ÚV), f. Předsednictvo ÚV KSČ, 1971-1976, sv. 14, a. j. 14, bod 8.

7 Tamtéž, f. Úřad předsednictva vlády ČSSR/ČSFR, Praha, usnesení vlády ČSSR z 27. 10. 1971 č. 300. Obě zprávy a další podkladové materiály k jednání viz tamtéž.

8 NA, KSČ-ÚV, Předsednictvo ÚV KSČ, 1971-1976, sv. 58, a. j. 59, bod 9, Návrhy úprav trestních předpisů a občanského soudního řádu, Zásady zákona o ochranném dohledu, 30. 10. 1972.

9 Stenografický záznam 7. společné schůze Sněmovny lidu a Sněmovny národů, konané ve dnech 25. a 26. dubna 1973, Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna - viz <http://www.psp.cz/eknih/1971fs/sln/stenprot/007schuz/s007002.htm> (citováno k 26. 10. 2020).

každém okresním a jemu na roveň postaveném oddělení Veřejné bezpečnosti, tedy celkem s vytvořením 130 funkčních míst. V oboru prokuratury se mělo jednat o navýšení zhruba o 29 pracovníků. Navýšení personálního stavu bylo nutno očekávat i v oboru soudnictví, a to v ČSR o dvacet a ve Slovenské socialistické republice (SSR) o osm osob.¹⁰

Zákon o ochranném dohledu téhož dne přijalo Federální shromáždění pod č. 44/1973 Sb. s platností od 1. července 1973. Ochranný dohled měl podle tohoto zákona sloužit k posílení ochrany společnosti před protispolečenskou činností osob zvláště narušených, jakož i k dovršení nápravy odsouzeného. Soud ho měl uložit obligatorně pachateli, kterého odsuzuje jako zvláště nebezpečného recidivistu k nepodmíněnému trestu odnětí svobody.¹¹

Dále ho mohl fakultativně uložit pachateli, kterého odsuzoval za úmyslný trestný čin nebo úmyslný přečin k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, pokud nešlo vzhledem k jeho osobnosti, zejména s přihlédnutím k dosavadnímu způsobu života, k prostředí, v němž žije, a k povaze spáchané trestné činnosti očekávat, že bez ochranného dohledu povede řádný život pracujícího člověka. Ochrannému dohledu nesměli být podrobeni mladiství. Jeho délku stanovil zákon na jeden až tři roky. Ukončen byl buď po uplynutí doby, na kterou byl uložen, nebo rozhodnutím soudu o propuštění z ochranného dohledu, pokud tento shledal, že ochranný dohled již dosáhl svého účelu. Soud mohl na návrh příslušného prokurátora či náčelníka nápravně výchovného ústavu upustit od samotného započetí ochranného dohledu.

Osoba, které byl soudem ochranný dohled uložen, měla povinnost sdělovat orgánu, který ho vykonával

Ze společné schůze Sněmovny lidu a Sněmovny národů Federálního shromáždění 25. dubna 1973

Část vystoupení místopředsedy federální vlády Karola Laca předkládajícího jménem federální vlády návrh zákona o ochranném dohledu:

A práve tu na úseku prevýchovy recidivistov existujú vážne problémy. Z výkonu trestu odňatia slobody sa do spoločnosti vracajú osoby, ktorých výkon tohto trestu prevýchoval, ale aj osoby, u ktorých sa prevýchova nedosiahla, i osoby, u ktorých je pochybné, či výkonom trestu sa prevýchovali natoľko, aby sa dalo predpokladať, že naďalej budú viesť riadny život pracujúceho človeka. Obe tieto kategórie osôb prepustených z trestu znamenajú nebezpečie pre spoločnosť. Treba totiž s väčšou či menšou pravdepodobnosťou predpokladať, že sa opäť dopustia trestnej činnosti. Proti týmto osobám treba spoločnosť a jej záujmy chrániť.

[...] Skúsenosti v zásade potvrdili dnes už všeobecne prijatý poznatok, že s dobrovoľnou starostlivosťou po výkone trestu nie je možné vystačiť u všetkých prepustených väzňov, z ktorých mnohí nie sú ochotní dobrovoľne spolupracovať pri dovíšení nápravy a pri svojej resocializácii. Ako nutné sa ukazujú takisto ďalšie prvky, medzi nimi aj dlhodobější kontrola, smerujúca k dodržiavaniu a rešpektovaniu napr. zákonných predpokladov získavania existenčných prostriedkov a správania sa vôbec.

Ochranný dohľad, ktorého návrh predkladáme, je, súdružky a súdruhovia, koncipovaný ako ďalšie ochranné opatrenie okrem už existujúcich ochranných opatrení, napr. ochranného liečenia. Nejde teda o trest. Zmyslom ochranného dohľadu je obmedziť možnosť ďalšej trestnej činnosti osôb, ktoré boli prepustené z výkonu trestu. Prostriedkom je tu predovšetkým určitý zásah do občianskych práv recidivistov. Treba zdôrazniť, že ide o zásah takej povahy, že sa osobe, nad ktorou sa bude ochranný dohľad vykonávať, nebude brániť v plnom pracovnom a spoločenskom uplatnení.

Zdroj: Stenografický záznam 7. společné schůze Sněmovny lidu a Sněmovny národů, konané ve dnech 25. a 26. dubna 1973, Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna – viz <http://www.psp.cz/eknih/1971fs/slsn/stenprot/007schuz/soo70o2.htm> (citováno k 26. 10. 2020).

(útvary VB v místě jejího pobytu za spolupráce s národními výbory a společenskými a hospodářskými organizacemi), potřebné údaje o způsobu a zdrojích své obživy a na jeho žádost tyto údaje prokazovat, osobně se u tohoto orgánu hlásit ve stanovené lhůtě, trpět jeho vstup do svého obydlí a předem oznamovat úmysl vzdálit se z místa pobytu. Soud mohl uložit další omezení a povinnosti, např. vydat zákaz návštěvy určitých míst, místností, podniků nebo shromáždění, nebo naopak příkaz pobývat v určeném místě nebo obvodu a nevzdalovat se z něj bez souhlasu orgánu vykonávajícího ochranný dohled, případně i uložit jiné povinnosti, např. aby odsouzený nepožíval alkoholické nápoje.

Zásady jednotného výkonu ochranného dohledu mělo stanovit Federální ministerstvo vnitra po dohodě s dalšími ministerstvy. Na jejich přípravě se pracovalo souběžně s přípravou vlastního zákona, proto je mohlo ministerstvo vydat relativně brzy. Stalo se tak jeho nařízením č. 33/1973 ze 4. října 1973 s platností od 1. prosince 1973. Toto prováděcí nařízení určovalo, že místně příslušným útvarem Veřejné bezpečnosti, který vykonává a organizuje ochranný dohled a vede veškerou agendu spojenou s jeho výkonem, je okresní oddělení VB a jemu na roveň postavené oddělení, v jehož obvodu se osoba, které byl ochranný dohled uložen, při skončení výkonu trestu odnětí svobody přihlásí k trvalému, případně přechodnému

10 Vládní návrh zákona o ochranném dohledu z 15. 3. 1973, důvodová zpráva. Tamtéž – viz http://www.psp.cz/eknih/1971fs/tisky/too28_00.htm (citováno k 26. 10. 2020).

11 *Sbírka zákonů Československé socialistické republiky*, 1973, částka 14, s. 125–127.

pobytu. Okresní oddělení VB mohlo pověřit podřízené základní útvary VB jak jednotlivými úkony ochranného dohledu, pokud pro to byly podmínky a bylo to účelné, tak i jeho celým výkonem nad osobou, která měla pobyt v jejich obvodě. Příslušná okresní správa VB měla určit na základě individuálního posouzení místní situace, místa zaměstnání, pracovní doby a charakteru dané osoby, kdy, v jakých intervalech a na kterých útvarech VB je povinna se osobně hlásit. Osoba vystavená ochrannému dohledu byla povinna oznámit vždy čtrnáct dní předem útvaru VB změnu místa pobytu, zaměstnání, nástup základní nebo náhradní vojenské služby, vojenského cvičení, výkonu ochranné léčby nebo jiného ústavního léčení. Pokud se o těchto skutečnostech dozvěděla později, měla to oznámit neprodleně. Vstup příslušníků VB do obydli osoby podléhající ochrannému dohledu nebyl považován za domovní prohlídku. Četnost, způsob a dobu kontroly obydli určoval útvar VB podle situace a charakteru osoby. Mezi 22. hodinou večerní a 5. hodinou ranní měla být prováděna kontrola, pouze pokud to vyžadovaly okolnosti.

Osoba podléhající ochrannému dohledu byla povinna předem osobně hlásit útvaru VB jakékoliv vzdálení se v noční době a v denní době přesahující osm hodin. Jestliže bylo soudem přikázáno místo pobytu, povoloval vzdálení se na nezbytnou dobu náčelník útvaru VB, který ochranný dohled vykonával, nebo jím pověřený pracovník. Povolení vzdálení se z místa přikázaného pobytu šlo vydat ze závažných důvodů, jakými byl zejména sňatek, vážné onemocnění, narození dítěte, doprovod rodinných příslušníků do zdravotnických zařízení,

návštěva dětí rozvedených manželů v určených nebo dohodnutých termínech, úřední jednání, které vyžadovalo osobní přítomnost. Tyto důvody bylo možno uznat zejména v případě, týkaly-li se přímo osoby podléhající ochrannému dohledu nebo jejích příbuzných v přímém pokolení, osvojitele, osvojenice, sourozenců, manžela/manželky, druha/družky. Jestliže nebylo možno úmysl vzdálení se z místa přikázaného pobytu oznámit předem, např. pro náhlý odvoz do zdravotnického zařízení, mělo se tak stát bezprostředně poté telefonicky nebo obdobným způsobem. Pokud byl soudem stanoven zákaz návštěvy konkrétních míst, měly útvary VB vykonávající ochranný dohled upřesnit, o jaké veřejné místnosti, podniky, restaurace, shromáždění, sportovní podniky atd. se jedná. Nařízení též upravovalo návrhy na uložení a přerušování výkonu ochranného dohledu a propuštění z něj.¹²

V následujících letech se Nejvyšší soud ČSSR i republikové nejvyšší soudy snažily ujednotit výklad zákona v těch bodech, v nichž se rozhodování jednotlivých soudních instancí lišilo. Přijaly proto řadu rozhodnutí a stanovisek. Plénem Nejvyššího soudu ČSSR se 16. prosince 1974 zabývalo vyhodnocením praxe soudů při jejich výkladu a aplikaci, které shrnulo do písemné podoby a vydalo ve Sbírce soudních stanovisek a rozhodnutí.¹³ Pokud jde o zákon o ochranném dohledu, upozorňoval tento text na skutečnost, že se vyskytly případy, kdy soud neuložil obzvláště nebezpečným recidivistům ochranný dohled ani v rozsudku, ani si nevyhradil rozhodnutí o něm na veřejném zasedání, což však většinou napravily odvolací soudy. Tyto chyby někdy plynuly z opomenutí příslušných soudů, v ně-

kterých případech však z nesprávné interpretace příslušného ustanovení zákona. Na ochranný dohled jako na ochranné opatření se nevztahovala zásada tzv. zákazu reformace in peius (rozhodnutí k horšímu). Mohl tak (a v obligatorních případech musel) být ukládán i pachatelům, kteří se dopustili trestného činu před začátkem platnosti zákona 1. července 1973, dokonce i těm, kteří byli před tímto datem odsouzeni.

Ochranný dohled podle výkladu Nejvyššího soudu ČSSR začínal propuštěním odsouzeného z výkonu trestu odnětí svobody, nikoli až jeho poučením. Povinnosti a omezení uložená soudem podle § 2 odst. 2 zákona o ochranném dohledu (zákaz navštěvovat určitá místa, místnosti, podniky nebo shromáždění či povinnost zdržovat se na přikázaném místě a nevzdalovat se z něj bez souhlasu orgánu vykonávajícího ochranný dohled) nebylo možno během výkonu ochranného dohledu měnit nebo rušit, nešlo ani ukládat nové. Zákon o ochranném dohledu nabízel pouze možnost upustit od ochranného dohledu před jeho započítáním nebo propustit odsouzeného z ochranného dohledu před jeho ukončením. Soudy tak při ukládání podmínek ochranného dohledu musely počítat s tímto omezením.

Uplatňování zákona

Bezprostředně po začátku platnosti zákona se stal institut ochranného dohledu velice využívaný. Svědčí o tom zpráva odboru dozoru v trestním řízení Generální prokuratury ČSSR z léta 1976. Podle ní byl do 31. prosince 1975 přes velmi krátkou dobu platnosti ochranný dohled v ČSSR uložen 16 112 osobám. K pod-

12 ABS, f. A 2/6 (Sekretariát ministra vnitra, VI. díl), inv. j. 430, Věstník Federálního ministerstva vnitra, roč. 1973, částka 32, 4. 10. 1973. Další metodika k výkonu ochranného dohledu s účinností od 1. února 1982 byla vydána nařízením ministra vnitra ČSSR č. 36/1981 z 22. prosince 1981. Tamtéž, f. A 2/10 (Sekretariát ministra vnitra, X. díl), inv. j. 890, Věstník Federálního ministerstva vnitra, roč. 1981, částka 36, 22. 12. 1981.

13 Zhodnotenie praxe súdov pri výklade a aplikácii noviel trestných predpisov z roč. 1973 a zák. č. 44/1973 Zb. o ochrannom dohlade, č. 1/1975. *Zbierka súdnych rozhodnutí a stanovísk*, 1975, roč. 27, č. 3-4, s. 111-163 (část věnovaná zákonu o ochranném dohledu na s. 118-139).

Recidivisté a ochranný dohled

Podíl recidivistů na celkovém počtu osob postavených před soud se u nás trvale pohybuje kolem dvou pětin. Boj proti recidivě pokračuje ve všech úsecích našeho společenského života, avšak jeho výsledky nelze zaznamenat okamžitě. Nesmíme zapomenout, že recidivisté jsou osoby převážně sociálně narušené a jejich převýchova je obtížnější. Znamení závažnosti jejich protisociálního jednání spočívá v tom, že ani jejich dřívější odsouzení za trestný čin, jimž byli verováni před další trestnou činností, nevedlo k nápravě.

Obecně lze říci, že trestní zákon spojuje s recidivou nepříznivé následky pro pachatele, neboť recidiva je přitěžující okolností při výměře trestu. Rozesznáváme obecnou, speciální a zvlášť nebezpečnou recidivu. Proč toto členění? Protože má význam při posuzování případu, při ukládání trestu, při hodnocení pachatele osobnosti včetně úvahy o možnosti uložit ochranné opatření, do kterého patří i ochranný dohled.

U obecné recidivy dochází k trestné činnosti opakovaně, a to rozmanitými druhy trestných činů. Recidiva speciální se vyznačuje trestnou činností stejného druhu (krádeže, rozkrádání atd.). Při zvlášť nebezpečné závažnosti trestného činu, pro který nebo za jiný, opět zvlášť závažný úmyslný trestný čin, byl pachatel již potrestán. V jiném případě lze za zvlášť nebezpečného recidivistu považovat i osobu, která soustavně páchá úmyslné trestné činy téže povahy, ač byla za ně již vícekrát potrestána. Toto zjištění svědčí o sklonu pachatele k trestné činnosti a o jeho záporném vztahu ke společnosti. Proto poslední jmenovaná forma trestné činnosti se velmi přísně postihuje.

Přehled odsouzených a podíl recidivistů nám osvětlí stručná statistika. V r. 1972 bylo soudy v ČSR odsouzeno 92 857 osob za trestné činy a přečiny. Z toho činil podíl recidivistů 24 251 osob. V r. 1973 soudy odsoudily 79 192 osob, z toho pak bylo opět 24 256 recidivistů. Pokles celkového počtu odsouzených osob v r. 1973, jak je patrné z porovnání

se stavem v r. 1972, nelze tedy pokládat za podstatný pokles kriminality. V r. 1973 byla totiž vyhlášena amnestie, což ovlivnilo počet souzených osob. Přesto však můžeme konstatovat, že k poklesu došlo, a co lze s uspokojením hodnotit, je, že nastala určitá stabilizace trestné činnosti.

U recidivy je typické, že se projevuje výrazně u některých kategorií trestných činů, jako jsou například rozkrádání majetku u socialistickým vlastnictvím, krádeže, podvody, zpronevěry, úmyslné ublížení na zdraví a některé další. Zpřisluhuje se proto jejich postih. U zvlášť nebezpečných recidivistů je to markantní tím, že horní hranice trestní sazby se zvyšuje o jednu třetinu původní sazby a to musí být trest uložen nejméně v horní polovině takto zvýšené sazby. Například je souzen zvlášť nebezpečný recidivista, který se dopustil trestného činu krádeže. Na tento trestný čin je stanoven, kromě jiných druhů trestů, trest odnětí svobody od šesti měsíců do tří let. Zvýšená hranice trestní sazby je čtyři roky a polovina nejméně dva roky a tři měsíce. Tedy v hranici dvou let a tří měsíců až čtyř let musí soud uložit trest.

Ukazuje se, že stále větší společenská angažovanost kolektivů a jednotlivců na řešení celospolečenských problémů — a tím i příčin recidivní trestné činnosti — může působit na potlačování recidivní velmi kladně. Celkové výsledky si však vyžadují další doby. Společnost zatím hledá formy a metody, které by měly požadovaný účinek na změnu způsobu života recidivistů. Vychází přitom z toho, že jen postih, byť i velmi

přísný, by k těmto záměrům nestačil.

Proto v boji proti opakované trestné činnosti by měl sehrát významnou roli i nový druh opatření — ochranný dohled (zák. č. 44/73 Sb.), který nabyl účinnosti od 1. 7. 1973. Poslání zákona o ochranném dohledu je chránit společnost před trestnou činností, bránit pachatelům jí opakovat a vyvíjet podmínky pro jejich resocializaci. Podle zákona se ochranný dohled uloží pachateli, kterého soud odsuzuje jako zvlášť nebezpečného recidivistu k nepodmíněnému trestu odnětí svobody za úmyslný trestný čin. Vedle toho může být také uložen i osobě, kterou soud odsuzuje k nepodmíněnému trestu odnětí svobody za úmyslný trestný čin, jestliže není záruka, že po výkonu trestu povede řádný život.

Délka ochranného dohledu činí jeden rok až tři roky a s jeho výkonem se započne ihned po propuštění odsouzeného k výkonu trestu odnětí svobody. Podstata ochranného dohledu spočívá v tom, že osoba, které byl ochranný dohled uložen, je povinna: sdělovat orgánům Veřejné bezpečnosti potřebné údaje o způsobu a zdvořilosti svého obžvy a tyto údaje na požádání prokazovat;

— osobně se hlásit u orgánů VB ve stanovených lhůtách,

— trpět vstup orgánů VB do svého obydlí.

— předem oznamovat orgánům VB vzdálení z místa pobytu.

Kromě toho jí mohou být uložena ještě další omezení, například zákaz navštěvovat určitá místa nebo podniky, pobývat v příkázaném místě a nevydávat se odtud bez souhlasu VB. Porušení těchto příkazů může být trestáno jako přečin.

Zákon sleduje nejen ochranu společnosti před pachateli trestných činů a chce zabránit odsouzenému v další trestné činnosti, ale také ho vychovávat, aby vedl řádný život. Proto osoby, mající sklon k trestné činnosti, je třeba častěji kontrolovat

v označených směrech, neboť i vědomí důsledné kontroly může vést k lepšímu způsobu života a nápravě provinilce. Tento postup a další opatření vytvářejí první kroky k hlubší postpenitenciární péči, s jejímž rozšířením se postupně počítá.

V této souvislosti je nutno se zmínit o dalším opatření. Před tím, než je odsouzený propuštěn z výkonu trestu, spolupracují podle vládního nařízení č. 121/70 Sb. nápravné výchovný ústav a příslušný ONV, do jehož obvodu propuštěný přijde. Nápravné výchovné ústavy sdělují ONV osobní údaje odsouzeného, kterému končí výkon trestu, a také, jaké zaměstnání by mohl vykonávat. Osoby propuštěné z výkonu trestu jsou pak povinny se dostavit k příslušnému ONV k projednání svého pracovního zařazení, pokud jim ovšem pracovní poměr nebyl zachován z doby před odsouzením.

I zákon o výkonu trestu odnětí svobody ukládá národním výborům, aby ve spolupráci se společenskými organizacemi pečovali o propuštěné z výkonu trestu a vyvíjeli pro ně vhodné podmínky směřující k dovršení jejich nápravy.

Abyste některá již zmíněná sociální opatření ještě více uplatnila v životě odsouzeného, ustanovují ONV v některých případech sociální kurátory. Ide o škálu služeb ze strany kurátora, přičemž i na úseku převýchovy je činnost zaměřena na resocializaci potrestaného. Sociální kurátoři mohou spolupracovat s orgány VB při realizaci ochranného dohledu. Instituce sociálních kurátorů patří do těch opatření, jimž stát hledá způsoby, jak účinněji bojovat proti recidivě a proti kriminalitě vůbec. Je však nutno zdůraznit, že i potrestaný osob musí projevovat snahu k nápravě a k odstranění svých špatných návyků, které je k trestné činnosti vedly.

JUDr. EMIL HESEK

Článek JUDr. Emila Heská z 30. října 1974 o obsahu zákona o ochranném dohledu a širších souvislostech jeho aplikace Repr: Rudé právo

statnému navýšení přitom v tomto období došlo v SSR. Zatímco od začátku účinnosti zákona 1. července 1973 do 31. prosince 1974 zde byl ochranný dohled uložen 1 535 osobám, v roce 1975 se již jednalo o 2 317 osob. To svědčilo podle autorů zprávy o potřebnosti zákona, který orgány činné v trestním řízení považovaly za jeden z nejdůležitějších prostředků boje proti recidivě trestné činnosti.

Nejčastěji byl ochranný dohled ukládán pachatelům trestného činu příživnictví, dále pachatelům majetkových trestných činů a trestného činu zanedbání povinné výživy, přičemž v naprosté většině se jednalo o vícekrát trestané recidivisty. V ČSR se pohyboval podíl uložených

ochranných dohledů prvotrestaným odsouzeným k nepodmíněnému trestu odnětí svobody okolo 1 % (nejvíce v Severočeském kraji - 3,8 % a v Severomoravském kraji - 2,7 %), v SSR se jednalo o prvotrestané v mnohem větším rozsahu, v roce 1975 činil jejich podíl 17,22 %. Na ukládání ochranného dohledu měly podle zprávy vliv návrhy jednotlivých prokurátorů, a pak především rozhodovací a usměrňovací činnost nejvyšších soudů.

Jedním ze základních měřítek účinnosti zákona o ochranném dohledu byl počet osob, jimž byl ochranný dohled uložen a které se přesto dopustily trestné činnosti. Zde vyznívaly statistické údaje Federálního minis-

terstva vnitra oproti očekávaním dosti nepříznivě. Vyplývalo z nich, že se výkon ochranného dohledu u značné části odsouzených máji účinkem. Od 1. července 1973 do 31. prosince 1975 bylo s ochranným dohledem započato u 7 359 osob (po sepsání podmínek upravujících ochranný dohled), dalších 566 osob se k sepsání podmínek vůbec nedostavilo. Z uvedených 7 359 osob byl přerušen ochranný dohled z důvodu vzetí do vazby u 1 514 a z důvodu výkonu trestu u 1 173 osob (tj. 36,5 %). Ještě vyšší byl podíl osob trestně stíhaných: ze 7 359 osob jich bylo 1 975 stíháno pro trestný čin a 702 pro přečiny (mimo § 7 písm. c) zákona č. 150/69 Sb. z 18. prosince 1969 o přečinech), tedy celkem

2 677. Kromě toho bylo dalších 1 787 osob stíháno pro přečin maření výkonu úředního rozhodnutí podle § 7 písm. c) zákona o přečinech. Celkem tak bylo pro trestné činy a přečiny stíháno 56,6 % osob s uloženým ochranným dohledem. O tom, že by zákon o ochranném dohledu výrazně přispěl k poklesu recidivit, nesvědčila ani ta skutečnost, že v roce 1974 bylo celkově obžalováno 46 963 a o rok později 46 718 recidivistů. V některých případech plnil ochranný dohled alespoň tu funkci, že byla dříve odhalena nová trestná činnost, a to i u osob, které se nedostavily ani k sepsání jeho podmínek.¹⁴

I v 80. letech byl ochranný dohled ukládán ve velkém rozsahu, zároveň se však naplno ukázalo, že příliš neplní svůj účel. Dokladem je mj. vyhodnocení stavu výkonu ochranného dohledu v České socialistické republice, které na základě zpráv krajských prokuratur ve Středočeském a Zápa- dočeském kraji a prověrek uskuteč- něných Generální prokuraturou ČSR v Severočeském a Severomoravském kraji vypracoval odbor dozoru v soud- ním řízení trestním Generální proku- ratury ČSR. V roce 1986 bylo podle statistických údajů MV ČSR evidováno v ČSR celkem 13 987 neukončených ochranných dohledů. Jejich skutečný výkon však probíhal pouze u 6 573 osob, ostatním byl z různých důvodů přerušen. Nově uložených ochran- ných dohledů bylo v témže roce 4 064, 3 711 osobám naopak výkon ochran- ného dohledu skončil. Celkem 5 096 osob bylo v tomto roce odsouzeno pro přečin maření výkonu úředního rozhodnutí podle § 7 písm. c) zákona o přečinech za maření ochranné-

ho dohledu (v roce 1985 se jednalo o 4 920 osob, tedy v obou letech zhruba o 36 % osob podrobených ochran- nému dohledu).

V praktickém výkonu ochranného dohledu byla shledána řada pochy- bení. O jeho zahájení nebývali často informováni zaměstnavatelé dotyčné osoby, většinou proto, že v tu dobu ještě nebyla v zaměstnaneckém pomě- ru. Společenské organizace, které se též měly podílet na procesu nápravy a převýchovy osob propuštěných z vý- konu trestu, pak nebyly informovány vůbec. V některých okresech Severo- českého a Středočeského kraje byla stanovena občanu podrobenému ochrannému dohledu, jenž nebyl ještě zaměstnaný, povinnost hlásit se každý den na příslušném útvaru VB, na Okresním oddělení VB Litomě- řice dokonce dvakrát denně. Teprve po nástupu do zaměstnání bývala tato povinnost omezena na dvakrát nebo třikrát týdně (na Okresním oddělení VB Litoměřice se v mnoha případech musela osoba podrobená ochrannému dohledu hlásit i po nástupu do prá- ce jednou denně). V závěru zpráva obecně konstatovala, že ochranný dohled přispívá k dalšímu posílení ochrany společnosti, mj. i tím, že jeho výkon omezuje příležitost páchat další trestnou činnost. Prakticky vů- bec se však nedařilo realizovat jeho další cíl, tedy působit jako první člán- ek uceleného systému převýchovy a postpenitenciární péče.¹⁵

Zneužití ochranného dohledu proti nonkonformním občanům

Užívání institutu ochranného do- hledu či jeho obdoby nebylo česko-

slovenským specifíkem. Existoval v dalších zemích sovětského bloku, znám je však v různých formách i z právních řádů některých demo- kratických zemí. V této souvislosti je třeba zdůraznit, že bez zohlednění politicko-společenského kontextu a stavu právního vědomí a praxe je analýza jakékoliv právní normy a její- ho dopadu obzvláště z trestněprávní oblasti krajně problematická.

Ani demokratické země s rozvi- nutou právní kulturou nejsou zcela imunní vůči zneužívání moci ze strany úřadů, zvláště tam, kde jsou práva ob- čanů z různých i legitimních důvodů omezována. Mnohonásobně to pak pla- tí o státech nedemokratických, k nimž bezesporu patřilo normalizační Čes- koslovensko. O zákonu o ochranném dohledu se dá říct to samé, co o dalších právních normách trestněprávního charakteru platných v období tzv. normalizace. Ty byly v jednotlivých ustanoveních natolik vágní, že mohly být v praxi aplikovány dosti flexibilně, navíc byly v případech potřeby novelizo- vány. Opoziční a nonkonformní aktivi- ty byly často postihovány tím, že jejich nositelé byli trestně stíháni pro hos- podářské trestné činy (mj. v případě vydávání samizdatu pro nedovolené podnikání), pro údajné výtržnictví, vy- konstruovaný či vyprovokovaný a zve- ličený útok na veřejného činitele i na základě jiných zdánlivě apolitických paragrafů trestního zákona a zákona o přečinech.¹⁶

Již samotný text zákona o ochran- ném dohledu obsahoval řadu ustanov- ení, která porušovala práva osob, jimž byl uložen. Snad ještě zásadnější byla skutečnost, že ochranný dohled zasahoval i do osobnostních práv čle-

14 Dokument Poznatky prokuratury o účinnosti zákona o ochranném dohledu vypracovaný odborem dozoru v trestním řízení Generální prokuratury ČSSR jako součást podkladových materiálů z 22. 7. 1976 ke stejnojmennému bodu jednání schůze kolegia generálního prokurátora ČSSR konané 17. 8. 1976. NA, f. Generální prokuratura ČSSR - neuspořádáno, kolegium generálního prokurátora ČSSR, schůze kolegia č. 8/1976 konaná 17. 8. 1976.

15 Dokument Poznatky o stavu zákonnosti při výkonu ochranného dohledu zák. č. 44/1973 Sb. vypracovaný odborem dozoru v soudním řízení trestním Generální prokuratury ČSR jako součást podkladových materiálů z 2. 9. 1987 ke stejnojmennému bodu jednání schůze kolegia generálního prokurátora ČSR konané 17. 9. 1987. NA, f. Generální prokuratura ČSR - neuspořádáno, kolegium generálního prokurátora ČSR, schůze kolegia konaná 17. 9. 1987.

16 K tomu viz mj. PAŽOUT, Jaroslav: *Trestněprávní perzekuce odpůrců režimu v Československu v období tzv. normalizace (1969–1989)*. ÚSD AV ČR, Praha 2017, s. 17–45.

nů jejich domácnosti, mj. v případě vstupu do obydlí. Zákon a směrnice k jeho výkonu dávaly velké pravomoci orgánům Veřejné bezpečnosti ke stanovení vlastních podmínek ochranného dohledu i ke způsobu kontroly jeho výkonu. To vytvářelo značný prostor k šikanování postižených i jejich rodin, bez relevantní možnosti obrany. Bez ohledu na možnou zlovůli příslušníků VB, již samotná skutečnost, že byli výkonem kontroly ochranného dohledu pověřeni primárně oni, vedla k tomu, že byl marginalizován aspekt sociální převychovy a pomoci. V této souvislosti je třeba v zájmu objektivitě zmínit práci Heleny Válkové z roku 1984. Autorka v ní sice existenci samotného institutu ochranného dohledu stejně jako ve svém článku vydaném s J. Urválkem z roku 1979 nikterak nezpochybňuje, nicméně na výše uvedený problém upozorňuje. Řešení pak vidí v modifikaci institutu ochranného dohledu zavedením některých probačních prvků, známých z vyspělých kapitalistických zemí, mimo jiné posílení role sociálních kurátorů. To by odpovídalo i celosvětovému trendu depenalizace a hledání mimoústavních forem zacházení s delikventy.¹⁷

V průběhu sedmdesátých let nebyl ochranný dohled uplatňován vůči politickým vězňům, byť např. Janu Šimsovi, trestně stíhanému v roce 1978 pro údajný útok na veřejného činitele, jeho uložení vedle nepodmíněného trestu odnětí svobody prokurátorka navrhovala. To se změnilo až na počátku osmdesátých let, kdy se zostřil postoj vůči opozici zřejmě v souvislosti s hnutím Solidarity v Polsku. V roce 1981 byli vedle základních trestů odnětí svobody za svoji opoziční činnost odsouzeni k ochrannému dohledu signatáři Charty 77 a členové Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS) Jiří Gruntorád, Jan Litomiský a Rudolf Battěk, byť u posledně jmenovaného

Sdělení č.440 /Zpřísnění podmínek ochranného dohledu/

V poslední době došlo k dalším zpřísnění ochranného dohledu u několika bývalých politických vězňů.

Ladislav Lis se musí během svého pobytu v České Lípě-Sosnové hlásit opět denně na oddělení VB, které je vzdáleno deset kilometrů od jeho bydliště; dosud se při pobytu v České Lípě hlásil jen třikrát. Při návštěvě Prahy se nadále musí hlásit dvakrát až čtyřikrát denně.

Jiřímu Gruntorádovi bylo dne 27.4.1985 nařízeno, aby se nadále hlásil nejen v pracovní dny, ale i ve dny pracovního klidu. Ve dnech pracovního klidu se musí hlásit dokonce dvakrát denně, v 8,30 hodin a pak znovu v 15 hodin, a to nikoli na nejbližším oddělení VB, nýbrž na oddělení, které je vzdáleno asi kilometr od jeho bydliště. Důsledkem tohoto opatření je mj.to, že Jiří Gruntorád nemůže podniknout ani krátký výlet do okolí Prahy, po celotýdenní práci nemůže tedy využít dny pracovního klidu k řádnému odpočinku.

Dne 5.5.1985 se změnily podmínky ochranného dohledu i u Františka Stárka, který se nyní musí hlásit pětikrát týdně, ve všech pracovních dnech, namísto dosavadního hlášení třikrát týdně.

Přísné podmínky ochranného dohledu / podle druhého odstavce §2 zákona o ochranném dohledu/ má nadále Jan Litomiský, kterému není povolováno opustit příkazané místo pobytu /obec Vyakytná/ resp.sousední poleší, kde pracuje.

Ochrannému dohledu má být podroben i Ivan Jirous, člen Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných, jehož propuštění po tříapřiletém vězení očekáváme dne 10.května 1985.

8.května 1985

Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných
Čs.liga pro lidská práva,člen Mezinárodní fed.pro lid.pr.

Sdělení Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných z 8. května 1985 o zpřísnění podmínek ochranného dohledu u Jiřího Gruntoráda, Ladislava Lise, Jana Litomiského, Františka Stárka a Ivana Jirouse
Repro: Informace o Chartě 77 (č. 6/1985)

bylo nakonec od výkonu ochranného dohledu upuštěno. V říjnu 1982 byl uložen Ivanu Jirousovi a Františku Stárkovi, odsouzeným v případě vydavatelů samizdatového časopisu *Vokno* pro trestný čin výtržnictví (Jirous navíc pro trestný čin nedovolené výroby a držení omamných prostředků a jedů), na konci tohoto roku pak Janu Wünschovi a Václavu Soukupovi, členům Skupiny revoluční akce, stojící za masivním šířením letáků proti vyhlášení výjimečného stavu v Polsku a potlačení hnutí Solidarity. V roce 1983 byl tříletý ochranný dohled vyměřen dalšímu členu VONS Ladislavu Lisovi a Jiřímu Wolfovi. Ochrannému dohledu byl po svém propuštění z vězení v roce 1984 podroben též Petr Adámek, který byl roku 1981 odsouzen pro trestné činy podvracení republiky a opuštění republiky. Ten mu však byl uložen již při dřívějších odsouzeních pro trestné činy nepolitického charakteru.

Tato skutečnost se stala impulsem pro opoziční aktivisty, aby se insti-

tutu ochranného dohledu věnovali. Mluvčí Charty 77 Václav Benda, Jiří Ruml a Jana Sternová spolu s odstoupjícím mluvčím Charty 77 Ladislavem Lisem a Výborem na obranu nespravedlivě stíhaných adresovali 6. dubna 1984 prezidentu republiky Gustávu Husákovi dopis s příloženou analýzou zákona a jeho aplikace. Zákon označili za pochybný v samém základě. Zákonodárce podle nich nelsledoval pouze snahu o resocializaci zvláště narušených osob, respektive o ochranu společnosti před jejich dalším kriminálním počínáním, jež byla v podstatě oprávněná, byť zkušenosti např. z Francie ukazovaly, že i za zcela jiných poměrů problematická, ale zcela zjevně se zhlédl v sovětském vzoru „vnitřního vyhnanství“, upraveném pro miniaturní (alespoň územně) domácí poměry. Výsledkem je porušení těch nejzákladnějších principů a zásad evropského právního myšlení, které jsou zaručeny také československou Ústavou a celým československým právním řádem. Zákon je formulován

17 VÁLKOVÁ, Helena: *Ochranný dohled. Jeho místo, účinnost a možnosti v systému zacházení s recidivními delikventy*. Výzkumný ústav kriminologický při Generální prokuratuře ČSSR, Praha 1984, s. 61, 139–157.

natolik neurčitě, že ochranný dohled může být podle libovůle soudu uložen prakticky kterémukoliv odsouzenému, dokonce i tehdy, jde-li o prvotrestaného a pouhý přečin.¹⁸

Vágně formulovaná povinnost „trpět vstup tohoto orgánu do svého obydlí“, psali, znamená hrubé omezení nejzákladnějších práv ostatních členů domácnosti, popřípadě dalších spolubydlících, tedy uplatňování kolektivní viny či trestu, považované v moderní evropské civilizaci za zavrženíhodné. Zákon o ochranném dohledu delegoval prakticky veškerou rozhodovací pravomoc na výkonné orgány a předem vylučoval jakoukoli možnost kontroly či odvolání. Bezpečnostním orgánům se tak dostal do rukou prostředek ke zdánlivě legalizaci jejich nezákonných postupů. Na tom nic neměnily některé zásady obsažené v zákoně nebo v příslušných komentářích, mj. princip respektování rodinných, sociálních a kulturních potřeb odsouzeného, jejichž výklad byl opět plně ponechán na libovůli bezpečnostních orgánů. Ochranný dohled byl zneužíván k šikanování opozičních aktivistů a k omezování jejich působení, což autoři otevřeného dopisu kritizovali s argumentem, že podmiňování pojmu „řádně pracující člověk“ politickými kritérii nemá oporu v zákonu. U politických deliktů tak nešlo o ochranu společnosti před protispolečenským jednáním, nýbrž o ochranu status quo výhodného pro vládnoucí.¹⁹

Často šikanózní způsob výkonu ochranného dohledu je možno doložit na vybraných případech několika disidentů.

Jiří Gruntorád

Signatář Charty 77 Jiří Gruntorád (nar. 1952) byl v roce 1981 odsouzen pro údajné podvracení republiky za vydávání samizdatu ke čtyřem rokům nepodmíněně a vystaven ochrannému dohledu po dobu tří let

Jiří Gruntorád, duben 1985

Foto: archiv Jiřího Gruntoráda

od propuštění na svobodu v prosinci 1984, přičemž podmínky dohledu se postupně zhoršovaly. Nejprve se musel hlásit pouze v pracovních dnech. Na konci dubna 1985 mu bylo nařízeno, aby se hlásil i ve dnech pracovního klidu. Musel tak dokonce činit dvakrát denně, v 8.30 a v 15 hod., a to nikoli na nejbližším oddělení VB, nýbrž na oddělení vzdáleném asi kilometr od jeho bydliště. Nemohl tak o víkend podniknout ani krátký výlet do okolí Prahy.

Na šikanování při výkonu ochranného dohledu si Gruntorád několikrát stěžoval. Ve svém dopise Obvodní prokuratuře pro Prahu 2 z 30. září 1985 protestoval proti napomenutí, které mu 26. září 1985 přečetli příslušníci Obvodní správy Sboru národní bezpečnosti (SNB) Praha 2 z písemného záznamu, protože údajně nebyl několikrát zastižen mezi 22. hodinou večerní a 5. hodinou ranní doma, např. v jednu nebo ve čtyři. Podle napomenutí mu hrozilo trestní stíhání pro trestný čin maření výko-

nu úředního rozhodnutí. Gruntorád protokol odmítl podepsat s tím, že se v těchto hodinách zdržuje převážně doma, ale jako těžce pracující dělník tvrdě spí. Mimoto má právo pohybovat se i v nočních hodinách kdekoli po celém obvodu působnosti Obvodního národního výboru pro Prahu 2, a není tedy jeho vina, pokud občasná vzdálení se z bytu kolidují s pokusy o jeho kontrolu. Gruntorád též odmítl výzvu, aby se zdržoval po 22. hodině v bytě nebo aby příslušníkům SNB sdělil, kde bude pobývat, protože by to bylo další omezení jeho svobody, která byla již tak okleštěna v dubnu 1985 zpřísněním podmínek ochranného dohledu. Ve snaze vyjít příslušníkům SNB vstříc jim nabídl klíč od svého bytu, ti to však odmítli. Šikanování Jiřího Gruntoráda pokračovalo i v následujících letech. V roce 1987, tedy v posledním roce výkonu ochranného dohledu, byl opakovaně bezdůvodně zadržován při pravidelném hlášení v budově Obvodní správy SNB Praha 2.

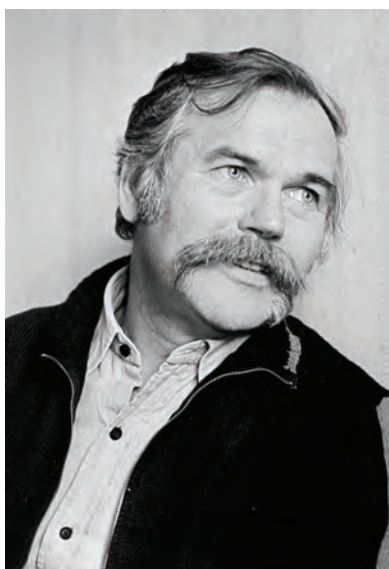
18 CÍSAŘOVSKÁ, Blanka - PREČAN, Vilém (eds.): CHARTA 77. Dokumenty 1977–1989, sv. 2. ÚSD AV ČR, Praha 2007, s. 614–619.

19 Tamtéž.

Ladislav Lis

Nedodržování – či údajné nedodržování – často nezákonně uložených podmínek ochranného dohledu mohlo mít za následek trestní stíhání pro trestný čin, resp. přečin maření výkonu úředního rozhodnutí. To se týkalo i disidentů, o čemž svědčí případ Ladislava Lise (1926–2000), signatáře Charty 77 a člena VONS, který byl vystaven prakticky neustálé šikaně ze strany policejních orgánů a úřadů i mediální denunčiací kampani. Orgány činné v trestním řízení se snažily vykonstruovat jeho trestní stíhání pro údajnou hospodářskou kriminalitu. Intenzitu této perzekuce zvyšovala skutečnost, že často pobýval na své chalupě v Sosnové, v místní části Peklo v okrese Česká Lípa, kde na něj byl jako na jediného disidenta v okolí soustředěn enormní tlak.

Vše vyvrcholilo v červenci 1983 jeho odsouzením Okresním soudem v České Lípě pro trestný čin pobuřování k nepodmíněnému trestu odnětí svobody v trvání čtrnácti měsíců a k tříletému ochrannému dohledu po propuštění z výkonu trestu. Uložení ochranného dohledu bylo odůvodněno tím, že vzhledem k osobnosti obžalovaného s přihlédnutím k jeho dosavadnímu způsobu života

Ladislav Lis, cca 1980 Foto: Libri prohibiti

a k povaze páchané trestné činnosti nelze očekávat, že by bez uložení ochranného dohledu vedl řádný život pracujícího člověka a ve své údajné trestné činnosti nepokračoval. Ladislav Lis byl přitom k nepodmíněnému trestu odnětí svobody odsouzen poprvé. Rozsudek prvoinstančního soudu potvrdil v září 1983 Krajský soud v Ústí nad Labem.

Z rozsudku Krajského soudu v Ústí nad Labem z 12. září 1983

Část odůvodňující oprávněnost uložení ochranného dohledu Ladislavu Lisovi Okresním soudem v České Lípě

Podmínky pro fakultativní uložení ochranného dohledu jsou uvedeny v ustanovení § 4 odst. 2 zák. č. 44/73 Sb. Smyslem tohoto ochranného opatření je dosažení převýchovy odsouzeného, přičemž zákon nevynechává pouze některé druhy trestné činnosti, u kterých lze pachatelům ochranný dohled uložit. Dosažení převýchovy odsouzeného má proto jiný význam a obsah u pachatele např. trestného činu příživnictví, kde je smyslem výkonu ochranného dohledu dosáhnout u odsouzeného změny jeho postoje k poctivé práci, oprostít jej od návyků k asociálnímu způsobu života apod., tedy zbavit jej takových návyků, sklonů a podmínek, které vedly k páčání trestné činnosti, nebo ji umožňovaly. Je evidentní, že konkrétní okolnosti a důvody pro uložení ochranného dohledu jsou individuální v každém souzeném případě a závisí jak na charakteru trestné činnosti, tak také na osobě obžalovaného. Protože v daném případě se obžalovaný dopustil trestného činu pobuřování podle § 100 odst. 1 písm. a) odst. 2 tr. zák., je účelem uložení ochranného dohledu vytvořit takové podmínky, které by vedly k úplné nápravě obžalovaného a k vyloučení předpokladů pro eventuální páčání obdobné trestné činnosti v budoucnu, když způsob života obžalovaného a prostředí, v němž žil – z hlediska charakteru stíhaného jednání – samy o sobě takovou záruku neposkytují.

Zdroj: Okresní soud v České Lípě, soudní spis k případu Ladislava Lise, sp. zn. 1 T 342/83, uložený jako příloha k rehabilitačnímu spisu, spis. zn. Rt 11/90

Po propuštění z vězení v březnu 1984 se Lis musel denně hlásit na místním oddělení VB. Po 22. hodině večerní nesměl opouštět bydliště. Příslušníci VB vstupovali velmi často v nočních hodinách do jeho bytu. Ačkoli neměl soudně přikázáno konkrétní místo pobytu, dozorcí orgán mu prakticky znemožňoval o víkendech odjíždět na chalupu, což potřeboval ze zdravotních i existenčních důvodů. Trpěl totiž těžkým astmatem a jako invalidní důchodce byl odkázán na výnos svého hospodaření. Začátkem května 1984 mu dozorový orgán po dva víkendy bezdůvodně zakázal odjet na chalupu. Ladislav Lis tam nicméně odjel a každý den se řádně hlásil na oddělení VB v České Lípě, naposledy 9. května 1984. Po návratu do Prahy se 10. května 1984 odpoledne šel ohlásit na okrsek VB v Praze 8, kde byl zadržen. Byl obviněn z přečinu maření výkonu úředního rozhodnutí podle § 7 zákona č. 150/69 Sb., o přečinech a vzat do vazby. Samosoudce Obvodního soudu pro Prahu 8 JUDr. Karel Mazura shledal Lise 23. května 1984 vinným z tohoto přečinu a odsoudil jej ke třem měsícům odnětí svobody se zařazením do II. nápravně výchovné skupiny. Měl se ho dopustit tím, že nepodal v určené lhůtě písemné oznámení o zamýšleném pobytu na chalupě ve dnech 5.–9. května. Jednalo se o zjevnou záminku. Dohlížející orgán SNB přitom nestanovil žádné podmínky týkající se lhůty písemného oznámení o odjezdu mimo Prahu. Lis mimoto při každodenním hlášení sděloval, že na víkendy bude jezdit na venkov, a písemné oznámení o svém odjezdu ve výše uvedených dnech podal již 26. dubna. Přes Lisův špatný zdravotní stav a velkou vlnu solidarity rozsudek následně potvrdil Městský soud v Praze.

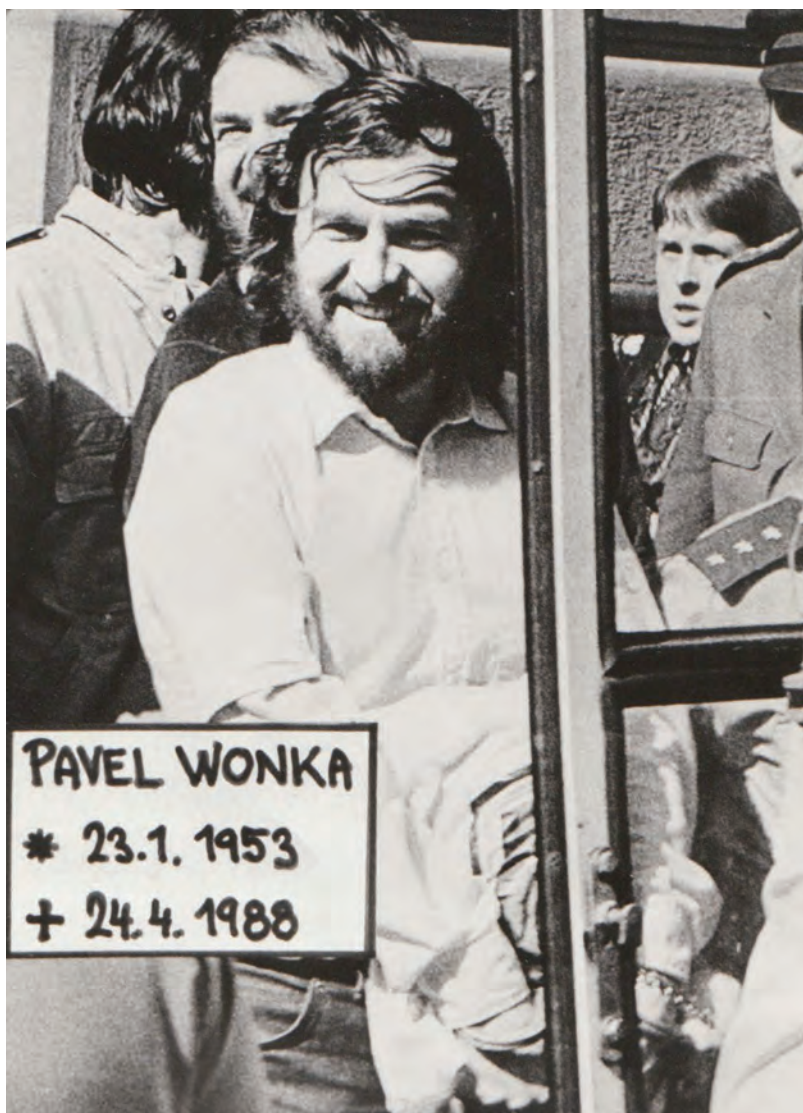
Po propuštění z vězení se podmínky ochranného dohledu Ladislava Lise ještě zhoršily, především pokud jde o pobyt v Praze. Když pobýval v Sosnové, kde trávil většinu času, se sice nemusel hlásit na stanici VB v České Lípě denně, ale „pouze“ v pondělí, ve středu, v pátek a v neděli

v 15.30 hod., ale při pobytu na jiných místech, např. v Praze, kde trávil jeden až dva dny v týdnu, se měl hlásit hned po příjezdu, pak v 10 hodin a v 15.30 hod., dále se měl hlásit hned po návratu do České Lípy. V praxi to znamenalo hlásit se při jednodenní cestě do Prahy čtyřikrát za den, při dvoudenní cestě každý den třikrát. Nadále zůstalo v platnosti nařízení, že každé vzdálení se ze Sosnové na více než osm hodin ve dne a na sebekratší dobu mezi 22. a 5. hodinou musí oznamovat čtrnáct dní předem. Cílem těchto změn bylo znesnadnit Lisovi cesty do Prahy a ztížit mu tak kontakty s ostatními disidenty. Došlo k nim krátce poté, co byl zvolen místopředsedou Mezinárodní federace pro lidská práva, jejímž členem byl od roku 1979 i VONS.

Pavel Wonka

Ukládání ochranného dohledu odpůrcům režimu neustalo ani ve druhé polovině osmdesátých let. Postižen jím byl např. v roce 1986 i předtím již několikrát vězněný brněnský disident Petr Cibulka či v létě 1989 signatář Charty 77 a undergroundový aktivista František Stárek, odsouzený za vydávání samizdatu. Ten se již nicméně vzhledem ke zhroucení normalizačního režimu jeho výkonu vyhnul.

Nejtragičtější příběhem spojeným se zneužíváním ochranného dohledu vůči disidentům je případ Pavla Wonky (1953–1988). Věznění za snahu kandidovat ve volbách do Sněmovny lidu Federálního shromáždění v roce 1986 spojené s nedostatečnou lékařskou péčí a fyzickým násilím a dalším šikanováním ze strany dozorů i některých spoluvězňů podlomilo jeho zdraví. Od září 1987 navíc započalo jeho další trestní stíhání za to, že na protest proti zacházení, kterému byl v Nápravně výchovném ústavu Minkovice vystaven, odmítal nastoupit do zaměstnání. Pod tlakem široké solidární kampaně doma i v zahraničí byl Wonka nejprve převezzen do vězeňské nemocnice v Praze na Pankráci, kde byl měsíc hospitalizován, zbytek trestu poté strávil v Nápravně výchovném ústavu Plzeň-Bory. Ani po

Pohlednice s fotografií Pavla Wonky vydaná po jeho smrti, udávající data Wonkova narození a úmrtí (správné datum je 26. 4.)

Foto: Libri prohibiti

propuštění na svobodu 26. února 1988 se jeho zdravotní stav nezlepšil. Podmínky ochranného dohledu nemohl dodržet, proto byl 5. dubna 1988 opět zadržen a usnesením samosoudkyně Okresního soudu v Trutnově JUDr. Marcely Horváthové vzat do vazby.

Ta ho o dva týdny později, 20. dubna 1988, odsoudila pro přečin maření výkonu úředního rozhodnutí k pěti měsícům odnětí svobody nepodmíněně, tedy k trestu při horní hranici trestní sazby. Téhož dne také

samosoudkyně JUDr. Horváthová zamítla Wonkovu žádost o propuštění z vazby, rovněž předseda Okresního soudu v Trutnově JUDr. Jiří Grulich zamítl návrh Pavla Wonky podaný během hlavního líčení na vyloučení JUDr. Horváthové z projednání jeho věci pro podjatost. K odvolacímu řízení již nedošlo, neboť Pavel Wonka ve vazbě v Hradci Králové 26. dubna 1988 zemřel. Jeho smrt měla nebývalý ohlas, Československo se ocitlo pod palbou kritiky nejenom

různých lidskoprávních, odborových a profesních organizací a politických stran, ale i západních vládních představitelů. Otázka Wonkovy smrti se opakovaně stala předmětem jednání následné schůzky Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě konané ve Vídni. Československou vládu to nakonec přimělo k tomu, že umožnila dvěma americkým lékařům vykonat druhou, nezávislou pitvu. Představitelé režimu se odpovědnosti za Wonkovu smrt bránili. Označovali ji za nešťastnou nehodu, které se nedalo předejít. Přes velké úsilí rodiny a přátel Pavla Wonky se ani po listopadu 1989 nepodařilo dosáhnout usvědčení a potrestání viníků jeho smrti, JUDr. Marcela Horváthová byla dokonce v roce 1992 doživotně jmenována soudkyní.²⁰

Závěrem

Samotné znění zákona o ochranném dohledu, jenž byl přijat v roce 1973 v rámci celkového utužování trestní politiky státu, bylo krajně problematické. Zvláště v kontextu existence nedemokratického režimu bez relevantních kontrolních mechanismů a možnosti obrany postižených umožňoval porušování práv osob, kterým byl uložen, i jejich rodinných příslušníků, případně dalších spolubydlicích. Od počátku osmdesátých let se pak stal nástrojem k omezování působení disentu. Institut ochranného dohledu navíc příliš neplnil svůj účel. Sice jistým způsobem bránil osobám vystaveným ochrannému dohledu v možnosti páchat další trestnou činnost, případně

umožňoval její rychlejší odhalení, naprosto však selhával ve své další základní funkci – být prvním článkem uceleného systému převýchovy a postpenitenciární péče. Již tak neúměrně vysoký tzv. prison population index, určený počtem osob vykonávajících nepodmíněný trest odnětí svobody v poměru k počtu obyvatel země, zvyšovali ti, kteří byli odsouzeni pro maření úředního rozhodnutí za neplnění podmínek ochranného dohledu.

Pod dojmem kritiky zneužívání institutu ochranného dohledu byl po listopadu 1989 sjednocen postup při jeho výkonu, minimálně v České socialistické republice. Podle zprávy ČTK z počátku února 1990 náčelník Hlavní správy Veřejné bezpečnosti Ministerstva vnitra ČSR na základě osobního jednání s ministryní spravedlnosti ČSR Dagmar Burešovou stanovil, aby se občané, kterým byl uložen ochranný dohled, osobně hlásili nejvýše (dříve platilo nejméně) jedenkrát týdně v místě zvoleného pobytu. Orgány VB pak měly využívat práva vstupu do obydlí těchto osob nejvýše (dříve platilo nejméně) jedenkrát za měsíc. Tuto lhůtu bylo možno výjimečně zkrátit pouze v případech důvodného podezření, že osoba podléhající ochrannému dohledu páchá trestnou činnost nebo neplní z něj vyplývající povinnosti.²¹

V době demokratické transformace země po listopadu 1989 však neměl zákon o ochranném dohledu v právním řádu místo. Zrušilo ho Federální shromáždění ČSSR 2. května 1990 při novelizaci trestního zákona.²² Týž den byly na společné schůzi

Dagmar Burešová v roce 1990

Foto: ČTK / Jaroslav Hejzlar

Sněmovny lidu a Sněmovny národů Federálního shromáždění ČSSR projednávány a schváleny novely trestního řádu a zákona o výkonu trestu odnětí svobody. Jejich cílem bylo zrušení trestu smrti, očištění od ideologické zátěže, zrovnoprávnění všech druhů vlastnictví a vytvoření předpokladů nutných k fungování pluralitní ekonomiky i v trestním zákonodárství, k humanizaci podmínek výkonu trestu odnětí svobody a zajištění náboženských práv a svobod ve výkonu trestu a v neposlední řadě k co nejpřesnější úpravě a co největšímu omezení zásahů do občanských práv a svobod v trestním řízení a posílení práv obhajoby v jeho rámci.²³

20 Detailnější informace o uvedených kauzách i s odkazy na příslušné materiály je možno nalézt v citované studii PAŽOUT, Jaroslav: *Ochrana společnosti nebo vnitřní vyhnanství? Zákon o ochranném dohledu č. 44/1973 Sb. z 25. dubna 1973 a jeho využití proti odpůrcům režimu.*

21 ČTK: Změny v ochranném dohledu. *Rudé právo*, 6. 2. 1990, s. 4.

22 Zákon byl zrušen zákonem č. 175/1990 Sb., kterým se mění a doplňuje trestní zákon, z 2. 5. 1990 s platností od 18. 5. 1990. *Sbírka zákonů České a Slovenské Federativní Republiky*, 1990, částka 31, s. 706–724, zákon o ochranném dohledu výslovně zrušil článek III tohoto zákona. Tamtéž, s. 723.

23 Stenografický záznam prvního dne jednání 28. společné schůze Sněmovny lidu a Sněmovny národů 2. 5. 1990, Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna – viz <http://www.psp.cz/eknih/1986fs/slsn/stenprot/028schuz/so28003.htm> (citováno k 26. 10. 2020).